

BOUWGESCHIEDENIS VAN DE HEGGEKAPEL

1. De eerste fase: de oorspronkelijke kapel

Het juiste tijdstip van de bouwaanvang van een eerste heiligdom op de plaats waar de miraculeuze hosties werden weergevonden, is niet meer exact te bepalen. Wel laten verschillende bronnen er op wijzen dat een eerste kapel als voleindigd werd beschouwd in januari 1442 (n.s.). De opvolger van de initiatiefnemer van de bouw had namelijk toen al '*Cum magna diligentia ad consummationem et complementum usque perducit*' (vol ijver de kapel helemaal afgewerkt) (46).

Het is een feit dat de toenmalige wereldlijke heer van Poederlee, Jan van Vriesele en gehuwd met Margaretha van Haesenbroeck, '*Unde ob reverentiam Dei et sui sancti et sacratissimi sacramenti et ne tantum miraculum a memoria hominum laberetur bone memorie*' (Uit ontzag voor de Heer, Zijn heiligheid en het Opperheilig Sacrament en opdat mensen zo'n groot mirakel niet zouden vergeten) een dankkapel liet bouwen op de bovengenoemde plaats waaraan hij 'de helft van zijn leven zou gewerkt hebben' (47).

Over wanneer Jan van Vriesele heer van Poederlee werd, kan wel gediscussieerd worden. De Herenthoutenaar, P. Van Boxtaete, die een ruime studie wijdde aan de heren van Herlaar onder Herenthout en daardoor onvermijdelijk in Poederleese wateren kwam, aangezien in het begin van de vijftiende eeuw beide feodale heerlijkheden onder een en dezelfde persoon verenigd waren, leidde uit de door hem geraadpleegde bronnen af dat deze Jan II van Vriesele, die gehuwd was met Margaretha van Haesenbroeck, '*zoon van Jan I van Vriesele en Katharina van Zelle*', pas in 1425 heer van Poederlee zou geworden zijn in opvolging van zijn vader, die heer was over de beide bovengenoemde heerlijkheden.

Nu vermeldt het meermaals geciteerde vijftiende eeuwse rijmdicht echter duidelijk dat Jan II van Vriesele, gehuwd met Margaretha van Haesenbroeck, heer van Poederlee was '*Doen dit merakel hier geviel*' (toen dit mirakel hier gebeurde), dus in 1412. We hebben al gewezen op de betrouwbaarheid van dit gedicht. Ook de voor ons belangrijke attestatie van de Herentalse magistraat van 1442 (n.s.) laat uitschijnen dat Jan van Vriesele II al heer was van Poederlee toen het 'Wonder van de Hegge' plaatsgreep.

Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat de beide Jan van Vriesele's die P. Van Boxtaete ontleedt uit zijn bronnen één en dezelfde persoon zijn, maar dat deze een eerste maal gehuwd was met Catharina van Zelle en een tweede huwelijk aanging met Margaretha van Haesenbroeck. De twee Wouter van Vriesele's die deze auteur onderscheidt, zouden dan ook één en dezelfde persoon zijn; namelijk de zoon van Jan van Vriesele en eveneens tweemaal gehuwd (48).

Hoe dan ook, de bouwheer beleefde de voleindiging van zijn dankkapel niet en zijn erfopvolger en zoon, Wouter van Vriesele, bracht de opbouw tot een goed einde vóór 1442 (n.s.) zoals de nog bestaande eigentijdse documenten doen uitschijnen. Alles wijst erop dat het voor deze geschiedenis belangwekkende *'seer schoon gedichte van den hoogchwerdighen H. Sacramente'* het licht vond in het kader van de plechtige openstelling van de kapel.

Uit het navolgende wedervaren van de kapel en de nagelaten sporen op het bestaande gebouw kunnen we wel enigszins het uitzicht van deze eerste kapel reconstrueren (zie afbeelding 9).

Opmerkelijk, maar niet zo verwonderlijk, is de overeenkomst van deze eerste Heggekapel met de Onze-Lieve-Vrouwekapel van Herlaar, in de onmiddellijke nabijheid van het kasteel. Dat Herlaar en Poederlee beiden tot hetzelfde geslacht behoorden omstreeks die periode is hiervoor de meest voor de hand liggende verklaring. Gezien de oprichtingsperiode van beide kapellen kunnen we de veronderstelling maken dat de kapel van Herlaar (eerste vermelding 1425) model heeft gestaan voor de kapel van de Hegge.

Wouter van Vriesele en zijn gade Gertrude van Helmont hadden grote plannen met de Heggekapel.

Al met een officiële schenkingsakte, gedateerd 3 oktober 1441 (n.s.) en opgesteld in het Latijn, laten de edele echtelieden hun bedoelingen kennen. De kapel van de Hegge met al haar bezittingen schenken Wouter en Gertrude aan het klooster van Clarevijver te Hondshoote, thans Frans-Vlaanderen. De kloosterlingen, die behoren tot de orde van de Heilige Drievuldigheid en die zich inzetten voor het vrijkopen van christen-slaven, zijn dan wel verplicht twee of drie religieuzen ter beschikking te stellen om in de kapel de nodige godsdienstige oefeningen naar behoren te vervullen, weliswaar zonder enig nadeel te berokkenen aan de Poederleese pastoor of diens parochie.

Uit deze schenkingsakte blijkt dat Wouter van Vriesele het voornemen had om in de onmiddellijke omgeving van de kapel een 'kloosterlijke woning' te bouwen als verblijfplaats voor de Frans-Vlaamse geestelijken.

Wouter van Vriesele deed deze stichting duidelijk in navolging van de hogere adel van onze streken van die tijd om de nodige zieleheil te bekomen en om er constant te laten bidden voor hem en zijn echtgenote na hun overlijden. Andere voorbeelden van soortgelijke stichtingen in de onmiddellijke omgeving zijn het klooster van Corsendonck te Oud-Turnhout (1395), gesticht door Maria van Brabant; de priorij van 'Ten Troon' te Ouwen (Grobendonk, 1418) en het klooster 'Besloten Hof' te Herentals (1410) door Aert van Craeynhem en zijn gade (49).

De laat-middeleeuwse mens was immers bevreesd voor het Godsoordeel

Afb. 9: De kapel aan het kasteel van Herlaar te Herenthout, in de 14de-15de eeuw in handen van Jan van Vriesele, heer van Poederlee. Kwestie van stijl zijn er duidelijk overeenkomsten met de oorspronkelijke Heggekapel: vorm, aantal ramen, oorspronkelijke zij-ingang, steunberen ... De eerste vermelding van de Onze-Lieve-Vrouwekapel van Herlaar vinden we terug in documenten van 1425, maar ze is beslist ouder. Mogelijk heeft deze kapel model gestaan voor de Heggekapel.

(Foto: W. Van den Branden, 1987)

en daarom trachtte hij - vooral diegene die bemiddeld was - door allerlei giften en legaten ervoor te zorgen dat op zoveel mogelijk plaatsen jaargetijden werden gevierd (50).

Wegens onbekende redenen is zichtbaar het godvruchtig initiatief van Wouter van Vriesele en Gertrude van Helmont niet of slechts gedurende een korte periode van de grond gekomen, aangezien geen enkele geschreven bron gewaagt van een kloostergebouw of kluis in Poederlee (51).

Wel wordt in 1477 de Heggekapel nog omschreven als een oratorium (bidplaats) onder Clarevijver bij Hondshoote (51bis).

We mogen dus besluiten dat het oprichten van een eerste dankkapel kortelings na het 'Wonder van de Hegge' van 1412 geschiedde, en dat op initiatief van Jan van Vriesele, heer van Poederlee, en diens echtgenote Margaretha van Haesenbroeck. Bij de dood van deze Poederleese heer in 1433 is de kapel nog niet voltooid, wat wel gebeurt door de zorgen van zijn zoon Wouter en dienst echtgenote, in elk geval vóór 1442 (n.s.). In 1441 schonk Wouter van Vriesele de kapel en al haar bezittingen aan het klooster van Clarevijver nabij Hondshoote.

Uit latere bronnen vernemen we dat de kapel wordt opgedragen aan het Heilig Sacrament en onder de bescherming geplaatst wordt van Sinte Barbara en Sinte Brigida en de Heilige Maria (52).

2. De tweede fase: de vergroting van de kapel in de vijftiende eeuw

Mede dank zij de massale toeloop van de bedevaarders zint Wouter van Vriesele op een merkelijke vergroting van de kapel, en wel onmiddellijk na de voltooiing van de eerste kapel: 'Maar omdat hij (Wouter van Vriesele) voorstelde de kapel te vergroten, daar ze door steeds meer mensen bezocht wordt en steeds meer behangen wordt met versierselen .. .' (vertaald uit het Latijn) (53).

In dit licht moeten dan ook de attestatie van de Herentalse magistraat van 2 januari 1442 (n.s.) en de aflaatbrief, die op 14 januari 1442 (n.s.) werd verleend door de bisschop van Kamerijk, gezien worden.

In de Herentalse attestatie wordt getuigenis van het Heggewonder afgelegd en aanbevolen om 'alzo de rector van de reeds genoemde kapel en de dienaren naar U komen om U te vragen de uitbreiding van de hogergenoemde plaats te steunen, hen goed te ontvangen en hen beleefd en welwillend te behandelen en hen Uw steun te geven ... ' (vertaald uit het Latijn) (54).

De aflaatbrief die twaalf dagen later van de hand komt van bisschop Jan, zoon van de Bourgondische hertog Jan zonder Vrees, doet dezelfde

Afb. 10: 'Het wonder van de Hegge' in een glasraampje in het Begijnhofmuseum te Herentals. Het droeg eertijds als onderschrift: IHS.MA. ANNA (= Jezus, Maria, Anna).

Hoc opus fieri Fecit Lutenadus Alfonsus de Castillo de SAVALOS ad honorem Dei & beate Marie Virginis ano 1614'

Dit glasraam dat in 1614 in opdracht van een Spaanse luitenant, Alfons de Castillo de Savalos, werd gemaakt, stelt waarschijnlijk de opdrachtgever en zijn echtgenote voor, biddend voor de 'Capellenbergh' en de Heggekapel. Op de achtergrond is links de kerk, rechts een woning zichtbaar. Het betreft hier de oudste nog bewaarde voorstelling van de Heggekapel en van de Poederleese kerk.

(Foto: W. Van den Branden, 1985)

aanbeveling waarin de geldelijke steun beloond wordt met een aflat (55).

Laten de geschreven bronnen ons in de steek over wat de aard en omvang en juiste periode van de vergroting van de kapel aangaat, dan kunnen we de uitbreiding toch aflezen van het nog bestaande kapelbouwwerk zelf.

In het derde kwart van de vijftiende eeuw werd de voorgevel (zuidwest) afgebroken en werd de kapel in de lengte vergroot met zes meter of een oppervlakte van zevenendertig vierkante meter. Het bestaande zadeldak wordt op dezelfde hoogte doorgetrokken. De oorspronkelijke ingang - noordwest - wordt dichtgemetseld en voortaan dient men de kapel langs de nieuwe toegang (zuidwest) te betreden. De breuklijn in de beide zijgevels laat ons daarover geen twijfel (56).

Het is de kapel zoals we die terugvinden op een glasraam, dat bewaard bleef in het begijnhof van Herentals en dat gedateerd is op 1614 (afbeelding 10). Aangezien er in de bovengenoemde oorkonden van 1477 en 1478 geen gewag meer wordt gemaakt over de onkosten van verbouwingen van de kapel - enkel nog maar het lenigen van het nijpend tekort van liturgische voorwerpen wordt aanbevolen - mogen we ervan overtuigd zijn dat de vergroting van de kapel dan al een feit is.

De tweede bouwfase van de kapel, de vergroting, mogen we dus situeren tussen 1442 en 1477.

3. De derde fase: de aanbouw van de sacristie (1672-1673)

Tussen de tweede bouwfase van de vijftiende eeuw en 1614 - jaartal van de voornoemde afbeelding op het glasraam van Herentals - vinden we geen aanwijzingen dat er noemenswaardige veranderingen zijn gebeurd aan de Heggekapel, om de eenvoudige reden dat er geen bronnen over deze periode meer beschikbaar zijn (57).

Toch betwijfelen we of er in die periode ingrijpende verbouwingen hebben plaatsgegrepen, ondanks de nietsontziende Beeldenstorm van 1566, waarbij de ganse inboedel van de Heggekapel werd vernietigd (58).

De kapel die staat afgebeeld op het glasraam van 1614 vertoont wel enkele eigenaardigheden. Vooreerst vertoont de kapel aan de noordwestzijgevel twee ramen meer dan de huidige kapel. De huidige gevel bewijst duidelijk dat die twee extra ramen er nooit geweest zijn en dus durven wij de twee ramen als onnauwkeurigheden van de glasschilder beschouwen.

De zuidwestgevel (voorgevel) toont op het glasraam een afdak boven de deur. Ook hier treft ons een merkwaardigheid: het kleine venstertje, rechts van de deur, ontbreekt.

Letten we ook op de achterzijde van de kapel. Het dak lijkt wel afge-

zoomd door een gevel boord zoals de voorgevel. De huidige kenmerken van de kapel, onder andere het doorlopen van de 'gevelboordversiering' juist onder het dak, wijzen erop dat hier eveneens een loopje genomen werd met de werkelijkheid. Anderzijds mogen we de juiste details als de voorgevelvorm, het aantal steunberen en de dakruiter (torentje) zeker niet uit het oog verliezen. Mogelijk heeft de glasschilder zijn tekening gemaakt aan de hand van een ruwe schets.

Een laatste ingrijpende verbouwing gebeurde in 1672-1673. Peeter Jansen van 'Mal' (Oostmalle), meester-steenbakker, leverde voor 33 guldens 18 stuivers en twee oorden 5.900 bakstenen, om in het voorjaar van 1673 *'te maken alda(e)r een sacrestij'*. De schaliën werden te Turnhout gehaald, terwijl ene De Beucker *'200 voeten abeelen bert'* (populieren berthout) leverde. Van de gelegenheid werd gebruik gemaakt om de kapel uitgebreid te herstellen.

Met de beëindiging van deze bouwfase in 1672-1673 kreeg de Heggekapel van vorm het uitzicht zoals we deze nu nog kennen.

Afb. 11: In de zuidwest(zij)gevel is nog duidelijk de korbogige eertijdse toegang van de eerste Heggekapel (15de eeuw) zichtbaar. Deze toegang werd tussen 1442 en 1477 gedicht. (Foto: W. Van den Branden, 1986)

4. Een nieuw gotisch raam in de voorgevel (1909)

In 1909 werd het uitzicht van de voorgevel enigszins gewijzigd. De toenmalige pastoor, Jacobus Hendrickx, gaf Charles van Rillaer, meester-metser te Turnhout, de opdracht het groot raam in de zuidwestgevel te verfraaien in neogotische stijl door het gebruik van witte zandsteen. Van 9 april tot 17 april werd hieraan gewerkt door twee metsers en twee dienders.

Van de gelegenheid werd gebruik gemaakt om een nieuwe deur te plaatsen en een nieuwe arduinen dorpel te leggen. Voor het raam, links van de deur, werden ijzeren staven aangebracht en langs de binnenzijde werd nog eens een ijzeren raamwerk geplaatst.

Men kan zich afvragen waarom dit laatste werk niet gebeurde aan het raam, rechts van de deur. De reden is even simpel als doeltreffend. Onder het linkerraam bevond zich in de muur namelijk de offerblok die langs de binnenzijde kon geopend worden en blijkbaar meermaals het onderwerp van diefstal was. Door het venster te traliën verhinderde de pastoor dat men voortaan de offerblok van buiten af kon openen, wanneer men een ruit insloeg. Om het de gelegheidsinbrekers moeilijker te maken, werden ook tralies geplaatst voor de vensters van de sacristie. De bewuste offerblok is thans langs de buitenzijde dichtgemaakt. De onkosten van deze werkzaamheden liepen op tot 277,84 frank (59).

5. Herstellingen en aanpassingen door de eeuwen heen (60)

Naast de grote veranderingen werden aan het kapelgebouw geregeld herstelwerken uitgevoerd. Meestal waren ze niet zo ingrijpend, maar wel onderhoudend. Toch is het de moeite waard om - weliswaar aan de hand van de nog maar enkele beschikbare bronnen - te overlopen hoe de toezichters van de kapel en de gelovigen het hunne bijdroegen om de kapel in ere te houden.

In 1645 werden '*dobbel solderijers inde cappelle*' geslagen.

In de periode 1651-1654 kreeg de metser 5 guldens 3 stuivers toegereikt om de muur van de kapel te bezetten en te witten.

In de periode 1663-1665 kocht kapelmeester Jan Verstrijp een vracht schaliën te Antwerpen, iets wat hij de vorige jaren ook geregeld deed, zo noteerde hij vlijtig.

Tussen 1670 en 1673 schilderde Jan Andriessens de kapel. De kapelmeester overhandigde hem voor zijn werk 6 guldens 15 stuivers. Adriaen Moons van Turnhout leverde de verf en de olie voor 17 guldens en 15 stuivers.

Tussen 1684 en 1686 spande de toenmalige baron van Poederlee, Jan Erard Ignatius van Steenhuys (1648-1714) zich in om de kapel alle luister te hergeven die deze verdiende. Zowel wat meubilair als gebouw betreft, kwam hij tussen in de kosten; de kapel werd heropgefrist en daartoe werden twee karren leem, ter waarde van 10 stuivers, gehaald, werden duizend nagels aangekocht (1 gulden) en werd het dak voorzien van een aantal schaliën. Peeter Gevaerts, '*coopman van calck ende steen*', leverde voor 5 guldens en 7 stuivers kalk, terwijl de Lierse schilder Melchior de Poie '*lampswert ende lackmoes*' bezorgde ter waarde van 19 stuivers en 1 oord. De kapel werd dus mooi gewit met onderaan een glimmende zwarte boord. Jan Schilders, '*steenbacker tot Westmalle*', leverde in oktober 1686 duizend stenen voor 6 guldens 10 stuivers om de nodige herstellingen uit te voeren.

In 1709 voerde schaliedekker Jan Van Tendeloo met zijn knecht gedurende vijf dagen herstellingswerken uit aan de dakbedekking voor 9 guldens 7 stuivers.

We moeten wachten tot in 1808 wanneer we nog sporen van onderhoudswerken terugvinden. Dan betaalde Adriaen Bisschops als kapelmeester 3 guldens en 13 stuivers aan Jan vanden bergh voor het bezetten van de kapel en de nodige reparatie aan schaliën en glas. De nieuwe schaliën kostten met de nieuwe vorstpannen 10 guldens en 12 stuivers.

In 1824 en 1826 schilderde J. Willems de kapel. De kapelmeester betaalde hem 42 guldens 12 stuivers.

In 1832-1833 werd de vloer van de kapel opgebroken. De plaveien werden '*gekorst*' (gereinigd) en terug herbruikt.

De kapel werd in 1840 uitgebreid hersteld. Vooral wat ijzerwerk en glas betreft, werd er niet op de kosten gekeken.

In 1863 viel met de grote feestdag van de Hegge plots de kapeldeur uit de muur, wat natuurlijk de onvermijdelijke kosten met zich meebracht.

In 1868-1869 werd de kapel nogmaals gewit. Hetzelfde gebeurde op 9 augustus 1878 door Jan Baptist Maes van Poederlee die daarvoor 27,65 frank kreeg uitbetaald. In de zomer van dat jaar werden eveneens herstellingswerken uitgevoerd - ze worden echter niet gespecificeerd - door Guillelmus Maes voor 46,95 frank en smid Petrus Driesen die voor zijn arbeid 12 frank verdiende.

Vanaf 1871 plande het kerkbestuur ruime herstellingswerken die pas in 1873 en 1875 werden uitgevoerd. Welke ingrepen men deed, wordt echter niet meegedeeld maar de kosten liepen respectievelijk op tot 54 frank en 79,20 frank.

Op 2 juni 1887 witte Frans van den Branden, aannemer te Poederlee, de kapel in voorbereiding van de grote begankenis die enkele dagen later zou

plaatsgrijpen. 19,5 frank werd hiervoor uitgetrokken. Op 12 april 1889 diende de schaliedekker enkele noodzakelijke herstellingen uit te voeren.

In 1893 ontving August Maes van Poederlee 21,68 frank dagloon voor herstellingswerken aan de kapel, zijnde 36 centiemen per uur.

In augustus 1902 had Frans van den Branden vier dagen nodig om de kapel te witten voor 30 centiemen per uur. Schrijnwerker August Maes voerde eveneens opfrissingswerken uit wat hem 34,28 frank opleverde.

In 1918 werd de sacristie uitgebreid onder handen genomen. De onkosten bedroegen 450 frank.

In 1920 en 1923 werd het dak van de kapel, samen met dat van de kerk en de pastorie hersteld.

In 1933 werd het dak van de kapel gans vernieuwd en werden nieuwe schaliën aangebracht. Het zou de laatste grote herstelling zijn die aan het dak zou gebeuren. Wel werden geloste schaliën tot het einde van de jaren zeventig geregeld vervangen of terug vastgelegd door vrijwilligers (61).

Na de oorlog moesten de ruiten van de kapel vernieuwd worden. Jozef Maes klaarde de klus in 1945.

Tussen 24 mei en 6 juni 1957 schilderden de gebroeders Bollaert van Morsel de kapel. Dat gebeurde omdat terzelfdertijd ook de kerk van binnen in een nieuw verkleed werd gestoken (62). Ook later werd het schilderwerk van de kapel nog wel opgefrist.

Tenslotte in 1987 herschilderde Louis Raeymaekers de kapel in opdracht van het gemeentebestuur ter gelegenheid van de 'Ommegang van de Hegge' dat jaar. Ditzelfde jaar werd een cementen band aangebracht aan de onderzijde van de hele kapelomgang en werd een verharding van kassei aangebracht door de zorgen van het gemeentebestuur.

Deze op het eerste zicht eentonige en onvolledige opsomming van herstellingswerken kan ons nochtans een zekere verloop en frequentie van werken aan de kapel aantonen. Zo mogen we stellen dat om de tien tot vijftien jaar in de kapel één of andere herstelling of heropsmuk plaatsgreep. Speciale aandacht verdiende vooral de dakbedekking en het witten, later schilderen, van de kapel. Het feit dat het ongeveer vijfhonderdvijftig jaar oude gebouw de voorbije eeuwen goed getrotseerd heeft en aldus nog in verhouding in zeer goede staat blijkt te zijn, is eerder te danken aan de regelmatige kleine herstellingen dan aan de somtijds groots opgezette renovatiewerken.

6. Het belfort of klokken torentje

Blijkbaar is het klokkentorentje, in het vakjargon belfort of in dit geval dakruiter geheten, altijd een pittoresk deel van het uitzicht van de kapel geweest. Het open zeshoekig torentje, waarvan de spits voorzien is van het traditionele kruis en weerhaan, komt in elk geval al voor op de afbeelding van de Heggekapel op het glasraam van 1614.

Het bestaan van het belfort houdt automatisch het aanwezig zijn van één of meerdere klokken in. De kleine omvang van de toren van de Heggekapel biedt maar plaats voor een klok en dat zal in het bestaan van de Heggekapel wel altijd het geval geweest zijn.

Op 19 februari 1918 liet pastoor Jacobus Hendrickx de identificatiegegevens van de klok in het belfort van de Heggekapel noteren. Het gewicht van het klokje werd geschat op 125 ponden, zijnde ongeveer 63 kilogram. De diameter bedraagt onderaan 38,5 centimeter en de hoogte 32 centimeter. De klok droeg twee opschriften:

- a) 'JORDAEN SMETS HEEFT MY GEGOTEN TOT ...' (onleesbaar);
- b) 'FECIT ANNO 1706' (63).

Aangezien geen enkel document, noch mondelinge bron vertelt dat na 1918 het bewuste klokje werd vervangen, mogen we dus aannemen dat hetzelfde klokje nog in het belfort hangt, al menen de personen die achteraf het belfort van nabij onderzochten dat zij 'geen opschrift op het klokje hadden gemerkt'.

Het huidige klokje in de kapeltoren werd dus gegoten door Jordaan Smets in 1706. Ook vóór 1706 riep een bronzen klokje de gelovigen naar de kapel. Over het klokje en het belfort vinden we dan ook sporen terug in de bewaarde kapelrekeningen, en wel in de zeventiende eeuw. In 1651 ontving Jan Wijnants, zeeldraaier te Poederlee, 3 stuivers '*voor een seel aende clocke*', Jan Poels, timmerman van Lille, repareerde '*het belfort inden capellenthoren*' en ontving hiervoor in 1665 de mooie som van 13 guldens. In 1674 kocht kapelmeester Peeter vandeplas een ketting voor '*het klockken inde Hegge*' (64).

Afb. 12: Het hoogaltaar van de Heggekapel. Let op de mooi versierde muurwand en de tombe van het hoogaltaar. Foto vermoedelijk genomen in 1949.
(Foto: Copyright A.C.L., Brussel)